

Nederland weer blij met de overheid

We leven in tijden van grote veranderingen. Onder meer COVID19 en de klimaatcrisis hebben een kanteling in de economie, de politiek en de samenleving tot gevolg. Om met deze veranderingen om te kunnen gaan, is er een sterke overheid nodig. De overheid kan alleen sterk zijn als deze als legitiem wordt ervaren, of anders gezegd, als de burgers er blij van worden. *Zealous Minds* ziet dat dit vandaag de dag helaas maar beperkt het geval is.

Cijfers van het CBS tonen aan dat in 2018 slechts 46% van de Nederlanders vertrouwen had in zijn ambtenaren. Een kleine 42% had vertrouwen in de Tweede Kamer.¹ Steeds meer burgers verzetten zich tegen de gevestigde orde door te stemmen op populistische partijen en ook protestbewegingen winnen aan terrein.² De overheid mist op haar beurt een solidariteitsgevoel onder het volk. Ze roept de burgers al tijden op actief deel te nemen aan de maatschappij, maar de participatiesamenleving komt maar niet van de grond.³ Hoe kan het dat de relatie tussen de overheid en de burgers zo onder druk staat? En belangrijker nog, wat kan de overheid hieraan doen?

Zealous Minds is opgericht om deze vragen te beantwoorden en overheden te helpen bij de oplossingen. We doen onderzoek en ontwikkelen diensten en producten die allen in het teken staan van een meer legitieme overheid. Dit artikel is de eerste van een reeks artikelen waarin we het thema legitimiteit in zijn volle breedte benaderen. Het is onze overtuiging dat alleen door een brede benadering van het thema de echte antwoorden te vinden zijn op de vraag hoe de overheid legitiem en relevant kan blijven in de 21e eeuw.

Legitimiteitsvraagstuk

We zijn ons onderzoek gestart met een brede wetenschappelijke verkenning van het thema legitimiteit. Al snel werd duidelijk dat legitimiteit een vrij ambigu begrip is, dat in verschillende disciplines uiteenlopend wordt geïnterpreteerd. In essentie komt het neer op de rechtmatigheid van een autoriteit.⁴

De overheid benadert legitimiteit, al dan niet bewust, vanuit de systeemtheorie zoals geformuleerd in de bestuurskunde. De systeemtheorie is een multidisciplinaire theorie, die wordt ingezet voor het systematisch beschouwen van de natuur, de wetenschap en de maatschappij. David Easton was één van de eerste auteurs die de systeemtheorie op de

---

¹ Centraal Bureau voor Statistiek, 'Meer vertrouwen in elkaar en instituties' (versie 28 mei 2018), <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/22/meer-vertrouwen-in-elkaar-en-instituties> (10 maart 2020).

² Lennart Hofman, Protest is het nieuwe normaal, *De Correspondent*, 27 november 2019.

³ Menno Hurenkamp, Participatiesamenleving: de opkomst en neergang van een begrip, *Sociale Vraagstukken*, 22 januari 2020.

⁴ Robin Stryber, 'Legitimacy', *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2001) 8700-8704, aldaar 8701.

politiek toepaste. Zijn doel was om een overzicht te maken van het gedrag van het politieke systeem en de bijbehorende consequenties.⁵

Binnen de theorie plaatst Easton het systeem tegenover haar omgeving. Het systeem vat hij op als het geheel dat de input ván de omgeving omzet in output vóór de omgeving. De input bestaat uit eisen en support, terwijl de output bestaat uit beslissingen en beleid.⁶ De vraag die Easton centraal stelt is hoe het politieke systeem onder druk van de omgeving kan blijven functioneren.

Fritz Scharpf heeft de theorie zo omgevormd dat het kan worden toegepast op het legitimiteitsvraagstuk. Hij hangt aan de input en output verschillende waarden die de legitimiteit bepalen. Zo moet volgens Scharpf de input responsief zijn en de output effectief en efficiënt.⁷ Vivien Schmidt heeft hier later de throughput-legitimiteit aan toegevoegd. De throughput-legitimiteit focust zich op de beleidsvormingsprocessen die binnen het systeem plaatsvinden, evenals de interactie met de omgeving. Volgens Schmidt kan de legitimiteit van de throughput beoordeeld worden op basis van de waarden efficiëntie, verantwoording en transparantie.⁸

De waarden die Scharpf en Schmidt hanteren zijn gebaseerd op het werk van de Duitse socioloog Max Weber. Weber hield zich al vroeg bezig met de legitimiteit van de overheid en formuleerde in 1922 waarden waar de overheid aan moest voldoen wilde ze op steun van het volk rekenen. Weber benaderde het volk als een verzameling van rationele burgers en formuleerde daarom rationele, bureaucratische waarden zoals effectiviteit en efficiëntie.⁹

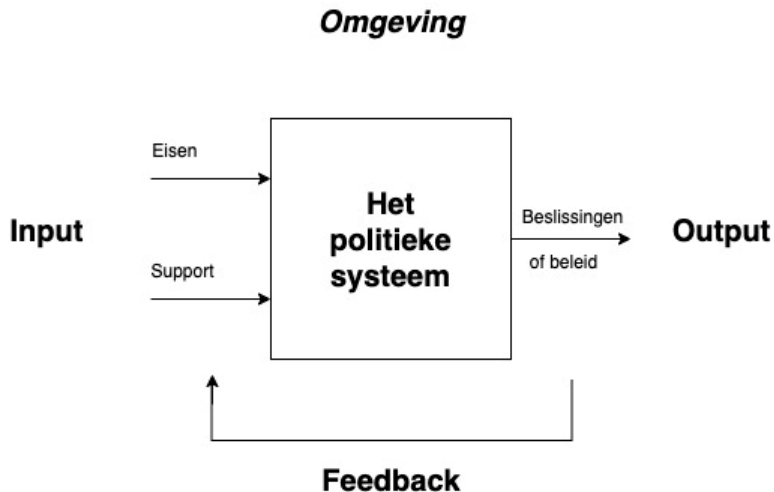
⁵ Michael Crozier, 'Rethinking Systems: a of Politics and Policy in Contemporary Governance', *Administration & Society* 42 (2010) 5, 504-525, aldaar 511.

⁶ David Easton, 'An approach to the Analysis of Political Systems', *World Politics* 9 (1957) 3, 383-400, aldaar 385-387.

⁷ Fritz Scharpf, 'Political Democracy in a Capitalist Economy', *Governing in Europe: Effective and democratic?* (2011) 6-42, aldaar 6.

⁸ Vivien Schmidt, 'Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and 'Throughput'', *Political Studies* 61 (2013) 2-22, aldaar 8.

⁹ José Guilherme Merquior, 'Rousseau and Weber: Two studies in the theory of legitimacy', *American Political Science Review* 75 (1980) 3, 748-749.

Figuur 1: De systeemtheorie zoals gegeven door Easton

Bij de benadering vanuit de systeemtheorie staat ogenschijnlijk het politieke systeem centraal. Dit heeft een aantal voordelen. Zo kan het eenvoudig als geheel geanalyseerd worden en kunnen er per onderdeel gemakkelijk aanpassingen worden gemaakt. Het brengt echter ook een aantal wezenlijke nadelen met zich mee. Zo richt de systeemtheorie zich evengoed uitsluitend op de systeemwaarden en benadert het de burgers als passieve wezens die het vanuit hun rationaliteit met deze waarden eens zijn. Ook houdt de systeemtheorie zich niet bezig met de uitvoering van het beleid en de betekenis die het heeft in de praktijk. De nadelen willen niet zeggen dat de systeemtheorie onbruikbaar is, maar wel dat de betekenis genuanceerd moet worden.

De leefwereld van de burgers

Het werk van de Duitse filosoof en socioloog Jürgen Habermas legt uit waarom deze nuancering noodzakelijk is. In zijn *Theorie des kommunikativen Handelns* plaatst hij twee werelden tegenover elkaar: de systeemwereld en de leefwereld. De systeemwereld is het geheel aan instellingen en structuren op het gebied van de economie en de politiek. De leefwereld is het ervaringsdomein waarin mensen met elkaar omgaan binnen en buiten die systemen. In de systeemwereld staat volgens Habermas de instrumentele rationaliteit centraal. Vanuit deze rationaliteit streven de systemen naar effectiviteit en efficiëntie. In de leefwereld staat echter een communicatieve rationaliteit centraal. Vanuit deze rationaliteit streven burgers niet naar systeemwaarden, maar naar waarden die zij bepalen op basis van hun gedeelde ervaringen. Het verschil in logica's van de twee werelden zorgt volgens Habermas voor wrijving en problemen.¹⁰

¹⁰ Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society* (Cambridge 1962) 175-177.

Frank Hendriks, hoogleraar vergelijkende bestuurskunde en onderzoeksdirecteur van de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur, toont aan dat er in Nederland inderdaad sprake is van dergelijke wrijving. Hij wijst op een groeiende angst en onzekerheid onder burgers in de leefwereld. Deze angst en onzekerheid richten zich vooral op globalisering en migratie. De instrumentele benaderingswijze van de overheid kan volgens Hendriks de angstige burger niet geruststellen.¹¹ Hendriks herkent daarnaast een opkomende emotiecultuur. Deze cultuur behoort toe aan een nieuwe generatie, die zich veel meer dan andere generaties laat leiden door gevoel. De waarden van deze groep botsen eveneens met de waarden van het systeem.¹²

Caspar van den Berg, hoogleraar *Global and Local Governance* aan de Rijksuniversiteit Groningen, wijst desgelijks op de wrijving die veroorzaakt wordt door groeiende angst en onzekerheid onder burgers. Hij gaat in zijn werk nog dieper in op die wrijving en maakt daarbij onderscheid tussen de groepen in de samenleving die meer dan gemiddeld en minder dan gemiddeld profiteren van globalisering. Deze groepen bevinden zich volgens Van den Berg helemaal niet in één gedeelde leefwereld, maar in verschillende leefwerelden. Het eerste deel bevindt zich in een progressief-individualistische leefwereld waarin open grenzen economisch voordelig en cultureel verrijkend zijn, het tweede deel bevindt zich in een nationaal-traditioneel-georiënteerde leefwereld waarin open grenzen economisch onvoordelig en cultureel bedreigend zijn. De wrijving in Nederland vindt volgens de hoogleraar vooral plaats tussen de overheid en de laatste groep.¹³

Ronald Inglehart, een vooraanstaand politicoloog uit de Verenigde Staten, heeft geschreven over het tweede punt dat Hendriks maakt: de emotiecultuur. Hij wijst op een internationale ontwikkeling die hij 'de stille revolutie' noemt. De stille revolutie speelt zich af in de leefwereld en behelst een overgang van materiële waarden zoals economische groei, effectiviteit en efficiëntie naar postmaterialistische waarden zoals vrijheid, kwaliteit en zelfexpressie. Inglehart stelt dat de overgang naar postmaterialistische waarden in relatie gebracht kan worden met de opkomst van de generaties die na 1945 zijn geboren.¹⁴ Deze generaties worden in westerse landen gekenmerkt door economische voorspoed en de afwezigheid van oorlogshandelingen.¹⁵ Zij hebben daardoor de mogelijkheid gekregen om zich te focussen op het postmaterialistisch belang.

Terry Clark Nichols en Keith Hoggart, twee Amerikaanse professoren die zich overwegend bezighouden met stedelijke politiek en stedelijk beleid, zien ten slotte een verschuiving in de

---

¹¹ Frank Hendriks, 'Contextualizing the Dutch drop in political trust: connecting underlying factors', *International Review of Administrative Sciences* 3 (2009) 75, 473-492, aldaar 474.

¹² Hendriks, 'Contextualizing the Dutch drop', 480.

¹³ Caspar van den Berg, 'Van zuilen naar bubbels' (versie 26 november 2018) via https://www.montesquieu-instituut.nl/id/vktoegixvex8/nieuws/van_zuilen_naar_bubbels (21 december 2020).

¹⁴ Paul Abramson & Ronald Inglehart, *Value Change in Global Perspective* (Michigan 1995) 1.

¹⁵ Inglehart beroept zich in zijn these op de Piramide van Maslow. De Piramide van Maslow is een aan Abraham Maslow toegeschreven ordening van behoeftes, op basis van zijn in 1943 gepubliceerde motivatietheorie.

behoefte aan *top down* politiek naar *bottom up* beleidsvorming. Dit betekent dat de bevolking niet langer van bovenaf door de overheid bestuurd wil worden, maar dat zij als burgers van onderop beleid willen maken. Clark Nichols en Hoggart wijten de verschuiving in waarden aan de globalisering en de toenemende toegankelijkheid van informatie. Ook stellen zij dat het deels valt te verklaren aan de hand van de verspreiding van het liberale en westerse ideaal van vrijheid en de vrije markt.¹⁶

Kortom, er vinden drie verschillende ontwikkelingen in de leefwereld plaats, die ervoor zorgen dat er in Nederland steeds meer wrijving tussen de systeemwereld en de leefwereld ontstaat. Ten eerste is er sprake van een verschuiving naar postmaterialistische waarden door groeiende welvaart. Ten tweede is er sprake van toenemende angst en onzekerheid door globalisering en migratie. En ten derde is er sprake van een toenemende behoefte aan burgerinspraak en burgerparticipatie door de groeiende toegang tot informatie. Hoe kan de overheid deze inzichten gebruiken om haar legitimiteit te vergroten?

De New Public Service

Volgens *Zealous Minds* moet de overheid het systeem herwaarderen en nagaan hoe het in de toekomst beter op de leefwereld aan kan sluiten. Zij kan dit onder andere doen door een nieuwe bestuursvorm aan te nemen. Vanuit de verouderde systeemwaarden is er in de jaren tachtig een bestuursvorm aangenomen waarin het *New Public Management* centraal staat. Het *New Public Management* is een managementfilosofie die het model van de private sector op de publieke sector toepast. De mensen zijn klanten die een dienst willen afnemen en binnen deze bestuursvorm worden alleen systeemwaarden nagejaagd.¹⁷

Er is reeds onderzoek gedaan naar een alternatieve bestuursvorm die beter bij de leefwereld past. De *New Public Service* is een bestuursvorm die voorbijgaat aan systeemwaarden zoals effectiviteit en efficiëntie, en in plaats daarvan maatschappelijke waarden centraal stelt. De taak van de overheid wordt om deze waarden te beschermen binnen een breed opgezet publiek apparaat. De mensen zijn in dit apparaat geen klanten, maar burgers waarmee je in gesprek kan gaan. Binnen de *New Public Service* ligt de nadruk dan ook op publieke waarde creatie, burgerinspraak en burgerparticipatie.¹⁸

De *New Public Service* sluit beter op de leefwereld aan, omdat het uitgaat van het collectieve beeld van dat wat de maatschappij als waardevol ervaart. Het richt zich specifiek op de leefwereld en betreft verschillende bevolkingsgroepen. De sterke nadruk op burgerinspraak en burgerparticipatie voorziet in de toenemende behoefte van burgers om deel te nemen aan

---

¹⁶ Terry Clark Nichols & Keith Hoggart, 'Citizen Responsive Government', *Urban Policy* 8 (Bingley 2000) 1-24, aldaar 2-4.

¹⁷ Laura Bloomberg, Barbara Crosby & John Bryson, 'Public Value Governance: Moving beyond Traditional Public Administration and the New Public Management', *Public Administration Review* 74 (2014) 4, 445-456.

¹⁸ Bloomberg, Crosby & Bryson, 'Public Value Governance', 445-456.

het besluitvormings- en uitvoeringsproces, en creëert de mogelijkheid voor *bottom up* beleidsvorming.

Verschillende academici hebben zich gebogen over een verdere theoretische onderlegging van de *New Public Service*. Eén van de eerste en meest belangrijke bijdragen hieraan is geleverd door vooraanstaand bestuurskundige en professor Mark Moore.¹⁹ De Amerikaanse Moore richt zich in zijn werk tot ambtenaren en schrijft hoe zij volgens hem publieke waarde creatie moeten betrachten. Hij deelt het creëren van publieke waarde op in drie stappen.²⁰ Deze strategische pijlers vormen de basis van een groot deel van de literatuur over publieke waarde creatie en hebben tevens een dominante rol in de praktijk.²¹

1. Er moet waarde gecreëerd worden voor het publiek
2. Er moet support gevonden worden bij de autoriteit
3. Het moet geoperationaliseerd worden

Hoewel Moore veel volgers heeft in de publieke waarde creatie, heeft hij ook veelomvattende kritieken gekregen. Zo vinden de Australische politicologen Roderick Rhodes en John Wanna het onduidelijk of de benadering die Moore hanteert een paradigma, een concept, een model of een heuristisch middel is.²² Daarnaast stellen zij dat Moore het belang van politici bagatelliseert en dat hij de rol van ambtenaren te groot maakt.²³ Adam Dahl en Joe Soss, twee politiek wetenschappers uit de Verenigde Staten, bekritisieren de manier waarop Moore publieke waarde creatie conceptualiseert. Moore stelt publieke waarde creatie voor als een middel om de legitimiteit te vergroten en te weinig als doel op zich. Er zou in dit geval dus geen sprake zijn van een paradigmaverschuiving, maar van een korte termijn doel. Volgens Dahl en Soss hanteert Moore op deze manier de neoliberale rationaliteit die ze in het nieuwe bestuursmodel juist proberen kwijt te raken.²⁴

De *New Public Service* werd al in 1995 beschreven. Het feit dat het in de praktijk nog niet van de grond is gekomen, lijkt verband te houden met de bovenstaande kritieken. Vooral nog wordt publieke waarde creatie gezien als korte termijn doel in plaats van een daadwerkelijk grootschalige verandering. Deze grootschalige verandering is wel wat er volgens de critici nodig is. Evengoed worden burgerinspraak en burgerparticipatie gezien als instrumenten om

---

¹⁹ Mark Moore, *Recognizing Public Value* (Cambridge 2013) 1.

²⁰ Moore, *Recognizing Public Value*, 27.

²¹ Moore, *Recognizing Public Value*, 408.

²² Roderick Arthur William Rhodes & John Wanna, 'The Limits to Public Value or Rescuing Responsible Government from the Platonic Guardians', *Australian Journal of Public Administration* 66 (2007) 4, 406–421, aldaar 408.

²³ Rhodes & Wanna, 'The Limits to Public Value or Rescuing Responsible Government from the Platonic Guardians', 409–412.

²⁴ Adam Dahl & Joe Soss, 'Neoliberalism for the Common Good? Public Value -Governance and the Downsizing of Democracy', *Public Administration Review* 74 (2014) 4, 496–504, aldaar 497.

het korte termijn doel te behalen en niet als opzichzelfstaande doelstellingen. Kortom, het ontbreekt aan een daadwerkelijk begrip van de *New Public Service* en inzicht in de invulling ervan.

Burgerinspraak en burgerparticipatie

Vooralsnog blijft de *New Public Service* dus een stip op de horizon. Om een dergelijke nieuwe bestuursvorm tot een succes te maken, is er eerst meer inzicht nodig in de behoeften van de burgers en de stappen die er moeten worden gemaakt binnen de overheid om dit te verwerkelijken. Dit zijn twee onderzoeken op zich. In deze laatste paragraaf willen wij ons daarom alleen nog kort richten op burgerinspraak en burgerparticipatie. De toenemende behoefte aan inspraak en participatie werd reeds besproken met betrekking tot het onderzoek van Clark Nichols & Hoggart. Het is tevens een belangrijk onderdeel van de *New Public Service*. Toch zijn er in het debat over burgerinspraak en burgerparticipatie niet alleen *believers*, maar ook sceptici die wij in dit artikel niet onbenoemd willen laten.

De *believers* zien de kracht van burgerinspraak en burgerparticipatie en noemen het zelfs dé oplossing voor al onze huidige maatschappelijke problemen. Volgens hen ligt de kracht van de inspraak en participatie in het deel uitmaken (of zelfs eigenaar zijn) van iets groters. Zij geloven dat inspraak en participatie zullen leiden tot minder misbruik, minder bureaucratie, minder wantrouwen, meer legitimiteit en meer warmte en gevoel. De sceptici zien burgerinspraak en burgerparticipatie vooral als schaamlap voor een falend bestuur. Zij geloven dat de burgers naar voren worden geschoven als oplossing voor bezuinigingen en als vangnet voor de afbrokkelende verzorgingsstaat.²⁵

Voornoemd debat is vooral ideologisch van aard. Er worden in de literatuur daarnaast ook praktische kritieken gegeven. Zo zijn er academici die wijzen op het feit dat burgers het in de praktijk moeilijk vinden om samen te werken. Ook stellen critici dat burgerinitiatieven vooral bestaande banden versterken. In het verlengde daarvan ligt de angst dat een sterke focus op burgerinspraak en burgerparticipatie zal leiden tot een grotere sociale ongelijkheid.²⁶

Op het eerste punt van deze praktijkgerichte kritiek is een scherpe reactie gekomen. De aanname dat burgers het in de praktijk moeilijk vinden om samen te werken zou gebaseerd zijn op de neoliberale rationaliteit. Het neoliberalisme heeft een sterk individualistische benaderingswijze, maar in wezen zijn mensen groepsdieren. Het tweede punt van de praktijkgerichte kritiek wordt tegengesproken met praktijkonderzoek dat laat zien dat het met de toenemende sociale ongelijkheid wel meevalt. Sterker nog, in Rotterdam, waar burgerinspraak en burgerparticipatie door de gemeente is omarmt, is de participatiegraad in

---

²⁵ Ank Michels, Hoe we uit het ideologische doe-democratie-debat kunnen komen, *Sociale Vraagstukken*, 19 maart 2015.

²⁶ Jitske van der Sanden, De verborgen gebreken van buurtinitiatieven, *Sociale Vraagstukken*, 11 oktober 2018.

arme buurten toegenomen. Als burgerinspraak en burgerparticipatie op de juiste manier worden ingezet, kan een toename van sociale ongelijkheid dus worden voorkomen.²⁷

Kortom, er zijn ideologische standpunten tegen burgerinspraak en burgerparticipatie in te brengen. Deze standpunten lijken zich echter vooral te keren tegen de manier waarop de inspraak en participatie op dit moment wordt ingezet. Goed vormgegeven burgerinspraak en burgerparticipatie kent wel degelijk voordelen voor burgers en kan bijdragen aan de legitimiteit van de overheid. Wij willen burgerinspraak en burgerparticipatie daarom niet afschrijven, maar verder onderzoek doen naar de juiste vormgeving en invulling ervan. Net zoals dit voor de *New Public Service* geldt, zullen wij hier met volgend onderzoek verder op in gaan.

Conclusie

Zealous Minds is opgericht om inzicht te geven in de relatie tussen de burgers en de overheid. Wij willen op basis van deze inzichten handvatten bieden om de relatie te verbeteren. Uit onze eerste academische verkenning blijkt dat in ieder geval het waardenstelsel van de overheid op de schop moet. Er moet niet meer vanuit materiële waarden, maar vanuit postmaterialistische waarden gehandeld worden. Ook moet er meer aandacht komen voor het gevoel van geborgenheid en veiligheid van burgers, en de mogelijkheid tot burgerinspraak en burgerparticipatie. *Zealous Minds* wil opleidingen en trainingen bieden om politici en (senior) ambtenaren hiermee op weg te helpen.

Om dit een succes te maken, is er meer onderzoek nodig. Met deze eerste veldverkenning hebben wij de grote lijnen van ons vervolgonderzoek deels al uitgezet. Zo veronderstellen wij dat het invoeren van een nieuwe bestuursvorm zoals de *New Public Service* een goede eerste stap is. Deze bestuursvorm is in de praktijk echter nog niet van de grond gekomen. Vragen die hier opkomen zijn: Komt dit inderdaad door de neoliberale rationaliteit die gehanteerd wordt? Hoe wordt er überhaupt omgegaan met verandering binnen de overheid? En hoe kan de publieke sector verandering het beste aanpakken?

Daarnaast willen wij verder onderzoek doen naar de behoeften van burgers. Wij willen meer inzicht in de gewenste rol van de overheid en de relatie die verlangd wordt door het volk. Wij geloven dat verandering alleen succesvol kan zijn als wij begrijpen waar deze behoeften vandaan komen en hoe zij zich ontwikkelen, ook wat betreft burgerinspraak en burgerparticipatie. De komende tijd zullen wij ons met dit onderzoek bezighouden. Houd onze website en kanalen in de gaten om van onze vorderingen op de hoogte te blijven.

Verwijzingen

---

²⁷ Vivian Visser, Lager opgeleiden voelen zich te min om te participeren in burgerinitiatieven, *Sociale Vraagstukken*, 29 oktober 2019.

Abramson, Paul & Inglehart, Ronald, *Value Change in Global Perspective* (Michigan 1995).

Berg, Caspar van den, 'Van zuilen naar bubbels' (versie 26 november 2018), https://www.montesquieuinstituut.nl/id/vktoegixvex8/nieuws/van_zuilen_naar_bubbels (21 december 2020).

Bloomberg, Laura, Crosby, Barbara & Bryson, John, 'Public Value Governance: Moving beyond Traditional Public Administration and the New Public Management', *Public Administration Review* 74 (2014) 4, 445-456.

Centraal Bureau voor Statistiek, 'Meer vertrouwen in elkaar en instituties' (versie 28 mei 2018), <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/22/meer-vertrouwen-in-elkaar-en-instituties> (10 maart 2020).

Clark Nichols, Terry & Hoggart, Keith, 'Citizen Responsive Government', *Urban Policy* 8 (2000) 1-24.

Crozier, Michael, 'Rethinking Systems: Configurations of Politics and Policy in Contemporary Governance', *Administration & Society* 42 (2010) 5, 504-525.

Dahl, Adam & Soss, Joe, 'Neoliberalism for the Common Good? Public Value -Governance and the Downsizing of Democracy', *Public Administration Review* 74 (2014) 4, 496-504.

Easton, David, 'An approach to the Analysis of Political Systems', *World Politics* 9 (1957) 3, 383-400.

Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society* (Cambridge 1962).

Hendriks, Frank, 'Contextualizing the Dutch drop in political trust: connecting underlying factors', *International Review of Administrative Sciences* 3 (2009) 75, 473-492.

Hofman, Lennart, Protest is het nieuwe normaal, *de Correspondent*, 27 november 2019.

Hurenkamp, Menno, Participatiesamenleving: de opkomst en neergang van een begrip, *Sociale Vraagstukken*, 22 januari 2020.

Merquior, José Guilherme, 'Rousseau and Weber: Two studies in the theory of legitimacy', *American Political Science Review* 75 (1980) 3, 748-749.

Michels, Ank, Hoe we uit het ideologische doe-democratie-debat kunnen komen, *Sociale Vraagstukken*, 19 maart 2015.

Moore, Mark, *Recognizing Public Value* (Cambridge 2013).

Rhodes, Roderick Arthur William & Wanna, John, 'The Limits to Public Value or Rescuing Responsible Government from the Platonic Guardians', *Australian Journal of Public Administration* 66 (2007) 4, 406–421.

Sanden, Jitske van der, De verborgen gebreken van buurtinitiatieven, *Sociale Vraagstukken*, 11 oktober 2018.

Scharpf, Fritz, 'Political Democracy in a Capitalist Economy', *Governing in Europe: Effective and democratic?* (2011) 6-42.

Schmidt, Vivien, 'Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and 'Throughput'', *Political Studies* 61 (2013) 2-22.

Stryber, Robin, 'Legitimacy', *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2001) 8700-8704.

Visser, Vivian, Lager opgeleiden voelen zich te min om te participeren in burgerinitiatieven, *Sociale Vraagstukken*, 29 oktober 2019.